

Անի քաղաքին աւերակները հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ:

Այս քաղաքին աւերակներն այնչափ դարեր անցնելէն ետքը հրաշալի եղանակաւ շատ սակաւ փնատուած են: Գեղեցիկ մտաց մէջ տեղի տեղաւորակն աւելի ամալի՝ քան կործանեալ քաղաքի մը գաղափարը կը զարթոցանայ: Դրանց աշտարակները Տյոպկապ տեսք ունին դեռ. իսկ քաղաքին դռները բոլորովին փակուած են աւերակներէ. միայն արեւելեան դռնէն կարելի է ներս մտնել: Անոց գեղեցկատեսիլ համապատկերն ամենէն աւելի հիանալին է: Կը տեսնուին աստ անպ զանազան տաճարներ, որոնք իրենց սիւնազարդ փողոցովն՝ ճարտարաւեստ գմէթներովն ու մեծագործ սանդուղներովն զարմանք կը շարժեն: Այսպիսի են Նաեւ լայնատարած պալատները, եկեղեցեաց ճակատները, Բայց ամենէն աւելի զարմանալի արժանի են Բագրատունեաց ապարանից սրահներուն յախճապակեայ (mosaïque) նկարներն իրենց գոյներուն շքեղութեամբն ու մաքրութեամբն:

Այս հնութեամբ անուանի քաղաքներէն անցնելով՝ մեր աչաց առջևը կու գայ ուրիշ աւուանի քաղաք մը, որ ոչ իւր հնագոյն դասականութեամբն (classique) այլ առաւել իւր պատեհազմական կարեւորութեամբն Հայաստանի պատմութեան մէջ մեծ դեր խաղացած է: Այս է Կուր քաղաքը:

Հեղինակը մանրամասն կը ստորագրէ քաղաքին ամրութիւններն եւ այն մեծ պատերազմները (1735—1877), որոնք ժամանակ հինգ անգամ պաշարուեցաւ այս ամուր քաղաքը: Հիմա Կուր իւր շրջակայ քաղաքներովը Ռուսիոյ Հայաստանի մասն է:

ԺԵ. ԿՍՐԻՆ:

Կարին Հայոց գլխաւոր քաղաքը, որ ծովու երեսէն 1850 մեզր բարձր է, երբեմն Տարիւրհաղար բնակչաց կայան, այժմ հազիւ 30.000 բնակիչ ունի, եւ իւր վաղեմի մեծութեան ստուերը միայն մնացած է: Քաղաքն ունի հարթածակ տներ, նեղ եւ աղտեղ փողոցներ եւ քաղաքին միջովքը բլրոյ մը վրայ կը բարձրանայ միջնաբերդը: Հնութիւններէն մնացած է մի միակ չէնք Սելճուգեանց Մէլքե Զահին ժամանակէն: Տներն աւերակաց կը նմանին: Երկրորտեւ ու խիստ ձմեռուած ժամանակ ձիւնը կանգնալով կը նստի, եւ Նոյն իսկ դրացիք զիւր շարքովներով չեն տեսներ: Ամենայն ինչ

մեռած է, գրեթէ ամենայն հաղորդակցութիւն դադարած է:

Հին պատմութեան մէջ այս քաղաքին վրայ առաջին անգամ յիշատակութիւն կ'ընէ Դիոն Կասիոս իւր Տրայիանոսի ի Հայս արշաւանաց տեղեկագրին մէջ: Տրայիանոսի լեգէոնները Պարթեներէնը Նուաճելու համար յամի 114—117 արշաւեցին Եփրատայ ակունէն կողմերը: Բարեբաժաւ աշխարհակալն առանց զինու զորութեան քաղաքները կարգաւ աշխարհակալեց եւ հասաւ Մալաթիոյ ու Երիզայի մէջն Եփրատայ անմատչելի կրճից առջև, որոնք Բարձր Հայոց բնութեան զարմանալեաց ամենէն աւելի մեծագործներն են: Տրայիանոսի բանակառնողն անունը ցոյցօր իսկ պահուած է, որ է Բլեմ կամ Կլեմ (Հռոմեացեաց Elegiad), որ Կարին երբե ժամ հեռու է:

Հոս հասնելէն ետքը Տրայիանոս Պարթեներէն հաստատուած Պարթեմասիոն Հայոց թագաւորն իրեն կանչել առաւ: Թագաւորը հետազննելով եկաւ, եւ ինչպէս երբեմն Տրեգատեւ թագաւորը Եփրոսի առջևը լրած էր, եւ ախար թագը կայսերական գահուն տասնինանց վրայ դրաւ յուսալով որ յաղթողին ձեռքէն դարձեալ կ'ընդունի: Բայց պատերազմ իւր ակնկալութեան մէջ: Հռոմեացի զօրքը տեսնելով Հայոց թագաւորին այսպիսի հպատակութեան ցոյցն ուրախութեան աղաղակ բարձր, որուն վրայ Պարթեմասիոն այլալատ ու խռոված փախաւ: Սակայն բռնուելով եւ Տրայիանոսի առջև հանուելով, գանձատեցաւ թէ ինքն ազատակամ ներկայացաւ յաղթողին անդ ձեռքէն Հայաստանի թագն ընդունելու համար, այժմ զինք իրեւ գերի կը նկատեն: Այս գանձատեցաց վրայ Տրայիանոս, ինչպէս կը պատմէ Դիոն Կասիոն, կը պատասխանէ, թէ Հայաստանի թագն եւ ոչ մէկուն տալու միտք ունի, մանաւանդ թէ Հայաստանը Հռոմայ պետութեան նահանգն է: Այսպէս չարալար խաբուած թագաւորը զայրացած այս որոշման վրայ՝ պատերազմի կ'ըլլէ, սակայն առաջին ճակատին արդէն իսկ կը պարտի:

Յիշմացս դարուց զանազան աղբաց արշաւանաց ժամանակ աւեր անապատ կարձաւ Կարին: Բայց ինչոյ դարձեալ շինուեցաւ: Գրեթէ դար մը յառաջ ինչ ինչ արուեստ շատ ծաղկեալ էր եւ վաճառականութիւնն ալ ըստ բաւականի յառաջդաճմ. սակայն հիմա անունն հազիւ երբեմն երբեմն լսելի կ'ըլլայ:

Ժ.Բ. Արդիի Հայր:

Ի վերջոյ Համառօտութեան մը տեղեկութիւն տանք արդի Հայոց վրայ: Ընդհանրապէս ծանօթ է, որ Օսմանեան պետութեան հպատակ քրիստոնեայ ազգերէն եւ ոչ մին պնդան կրցած է ինք զինք սիրցնել իւր տիրող, ինչպէս Հայ ազգը: Երկուքին մէջ յարաբերութիւնը միշտ լաւ էր: Օսմանեան կառավարութիւնը Հայ ազգը կը նկատէ իրեն կապիւշ զօգ իւր եւ այլ օտար ազգաց մէջ: որովհետեւ իւր հայրենիքէն վտարանդի ապրող Հայ ժողովուրդն տաճկական լեզուն սեպհականած է իրեն նոյն իսկ մայրենի լեզուն մոռնալով:

Հայ ազգին այս հպատակութեան ոգին յառաջ կու գայ քաղաքատութիւն եւ պատեւրազական արիւթիւն չունենալէն: Պատմութիւնը մեզի կը վկայէ, որ աշխարհակալը զՀայաստան ոչինչ աշխատութեամբ նուաճեցին, երկիրն աւերեցին, քաղաքներ քանդեցին եւ բնակիչները շղթայակապ ի գերութիւն վարեցին: Հայ ազգը միայն իւր իրօնը պահպանելու եւ պաշտպանելու համար բաւական մեծ արիւթիւն ցուցուց, այն կրօնն որուն պարտական են ցոյսօր արեւմտեան ազգերն իրենց այժմեան բարեւոյթն առիճանի: քաղաքակրթութիւնն ու գիտութիւնը:

Հայ ազգն ալ գրեթէ չլռեց միճակին մասնակցեցաւ: Եւր իրենց հայրենի երկիրն թնա-միներէն ոռնակոյն եղած տեսան, գաղթականութեան ոգի մը զարթեալ իրենց մէջ, եւ սկսան հետզհետէ Պարսկաստան, Պոլիս, Եւրոպա եւ այլ տեղեր գաղթել ու հոն մնալու բնակութիւն հաստատել: Բայց այս ամէն գաղթականութեանց բուն պատճառն հայրենեաց եւ ազգային պատուին ոռնակոյն ըլլալ չէր, այլ մասամբ իւրիք շահխնդրութիւն: Որովհետեւ Հայն երբայեցեցն պէս յօժարութեամբ կը պարապի վաճառականութեան ու շահխնդրական գործառնութեանց: Նոյնպէս չլռեց պէս յարեալ է ժողովուրդեան եւ բնտանեաց, միանգամայն ժիր ու խորագէտ:

Հայն երբայեցեցն գլխաւոր կէտի մը մէջ կը տարբերի: Հայն իւր հայրենեաց հետ սերտ ու անձուկ յարաբերութեան մէջ է. իւր միտութեան ոչ միայն ազգային՝ այլ եւ կրօնական կենդրոնն հոն է: Այս սերտ յարաբերութեան կապը կը տեսնուի նաեւ. բնտանեական կենաց մէջ: Բնտանեաց գլուխը միայն հրամանատար եւ կարգադրիչ է ամենայն: Ընտանեաց արու սերունդը

կ'աշխատի ու կը շահի. բայց ամենայն վստակ ու շահ հասարակաց արեւել մէջ կը ժողովուր: Որդիք պնդիսի մեծ յարգութիւնն ու մեծարանք ունին իրենց ծնողաց, մինչեւ անհնար է մոռնել, թէ այս բնտանեական կարգն ու կանոնը խնայարի երեւք: Եթէ է բնտանեաց գլուխը վտանանի, կը յաշարգէ իրեն երեւ որդին, բայց յաճախ նաեւ իւր պրին, որ մեծ ապացոյց է կանանց ազատութեան:

Հայ կանացի սեռին հանգամանքը բոլորովին տարբեր է ուրիշ արեւելեան ազգաց հանգամանքէն: Ըստը մանաւանդ օրիորդք գրեթէ պն ազատութիւնը կը վայելին ինչպէս առ մեզ Եւրոպա: Օրիորդք առ Հայս շատ կանուխ ամուսնութեան լծոյն ներքեւ կը մտնեն. բայց ամուսնութեանն ետքը զանազան կապեր ունին, որոնք արեւելեան ազգաց սովորութեանց նկարագիրը կը յայտնեն: Մանկամարդ առնակինը շուր միշտ չեն հինգ տարի առանձնութեան դատապարտուած է, մինչեւ անգամ իւր մերձաւոր ազգականաց հետ խօսելու հրաման չունին: Ընդհանրապէս բնտանեաց արական մասը կանանց եւ օրիորդաց հետ երբեք ճաշի չեն նստիր:

Կանայք առ Հայս շատ զարդաւոր են. կայն եւ պնպէս իրենց տանիքներէն կան պաշտօնը բարեպաշտպէս կը կատարեն: Ժրութիւնն ազգին հասարակաց սեպհականութիւնն է. արք կը շահին ու կը ինչպէս, կանայք կ'աշխատին, կը մարբեն եւ տան մատակարարութիւնը կը հայթիպեն. նոյն իսկ Հայ գիւղացին պնչափ աշխուստիր է: Եւ ինչն երկրագործութեան տաժանելի աշխատութեանն ազատ կացուցանէ:

Այս ամենայն ստորագրութիւն կը պատկանի, կ'ըսէ Հեղինակը, Հայաստանի ազնուական բնտանեաց: Իսկ գիւղաբնակ ազգայնոց ստորագրութիւնը շատ տխուր ու գուցէ քիչ մը շահագնաց նկարած ըլլալուն համար բոլորովին զանց կ'առնենք թարգմանել:

Այս յօդուածովս կը վերջացունէ Հեղինակը Հայաստանի վրայ գրածը: — Բովանդակ գործն ստորագրող մը համար բաւական ծանօթութիւն կու տայ Հայաստանի ու Հայ ազգին վրայ, բայց, ինչպէս որ լընկեացս թարգմանութեան ստեղծ յիշատակած ենք, այս գործն աւելի ստորագրութիւն է եւ երկրագրական արժէք ունի: քան ազգագրական ճշգրտութեամբ ու քննադատութեամբ գրուած երկատիրութիւն. անոր համար մենք ալ ուղղիչները տեղ տեղ ծանօթութիւնն աւելցնելով ուղղած են: Եւրիշ

Հատ տեղեր պարզ ծանօթութիւններ ղենկով մեկնաբանած ու ամբողջացուցած ենք: Հանդերձ այդու՝ երկասիրո՞ւթիւնն իւր՝ ուսումնական ու պատմական արժէքն ունի, եւ արժանի է անգայնոց կողմանէ, յարգուելու:

W P O R T S A N D S E C U R E

ԱՐՈՒԵՄՏԱԿԱՆ

H O U S E R E P O R T

[illegible]

(C-50-2-1-8-2 :)

ጥ 101ኩ ቅፅ.

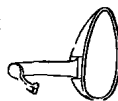
Դրագ շինել պատրուգի վրայ Թափեչոյ:

Ըստ համար պետք է նաև պատրոյններու մէջ ծայրի պատարագէ շաճն ինք ինքնէ փոքրիկ խոցով պահեր ստեղծել 2 - 3լ՝, ու՛ր, երկուր, որպէս զէ մէկ ծայրի մօտ պահպանուի: Ափիկոյ կ'ըլլայ պատրոյններու ողորն ինք ինքն ծանկոյ մ'ապ փոքրիկ խոցով պահներուն մէջ առկայ լինի: որ խոցով ծանկոյ մէկոյ ծայրէն գուրա չըլլեն: Անիկ ետեւ պատրոյնը ծանկոյ վառարանի մը վայր չըլն էր առաջադրն, որպէս զէ լաւ բռնեն մօտ, եւ կը տարալի արծառարն:

Այս գործառույթն Կառնու այս պատարդներն
և խողովակն բռնելը կը թափանձ հայած մամուլ
մէջէն և ձեռագրէր թող խողովակին կայունէն ետեւ,
զուրս կը հանէ կը կանէ յառուի կանեւալ հորիւր
շնամակ հաւաքանիք մը շրջանակէ մը վրայ կարգաւ
բայց այն ծայրէն ուր վերջին խողովակը կայ, մար
կողմը պիտի բլլայ: Այնուհետեւ կը սկսի յառուի
հաշիւով մը, զոր Գառակ, 12ը կը ներկայացնէ:
Գառակ մանկա տանուէ, և շրջանակի
պատարդներուն վրայ կարգաւ կը
թափուի՝ միշտ պատարդին կէտն
սկսելով: Այսպէս պատարդին կէտն
ու խողովակն մոմսպատ կ'ըլլան: Այս կերպով ծրարին կէտն ուղղաւթ
թանձանակ հաշիւ հաստիւնէն ետեւ:

Գառակ. 12

Վարդ Կառնուհի շրջանակներ և ծախսած քաղաքական
 ջրբախի մեր մէջ էր ծածկուի, որպէս զի տար մնան
 Մերմուտեան մէկիկ մէկիկ Կառնուհ և թոյալ սե-
 ղանի մը վրայ ձեռարդ էր զյորդ որպէս զի ամէն կողմէն
 Զաւառաթի, և ուրիշ գործուոր էր նշնայ առնելով
 Կառնուհ յառուկ գոնակաւ կը կորէր էր Հանէ ժողն
 այն մասն՝ որ վազրիկ խաղցակին վրայ կապաւ է և
 խաղցակայ ալ Հանէ կը ծածկէ ուրիշ գոնակաւ մը-
 ի մէջ ծաղիկ կնանձեւ և եւ իր տայի Սպարէտ ամբող
 Զբազները լմցըրնէն ետեւ՝ սեղանի վրայ թողնէ
 էր տաղաճուի և վրան գնէրով թող կը արուի որ
 չորնայ և

Անկէ ետեւ մօմն ուղիղ գրիւք՝ իւր օղակէն
կը կախուի դարձեալ վերոյիշեալ շրջանակին վրայ,
եւ մնացեալ բարակ մասին վրայ յիշեալ կերպով

Հայաստանում կը թափուի միլիոնաւոր միւս կիրոյն խնայարարութեան հանի, որ կրնայ թէ ապա եւ թէ կըսող խնայողը, Նանի ետեւէ վարձատրի, կտուրի կըսող մը վրայ վրայ կը շարունի, վրան կրկնաւ բարձրացող վերահսկող գրտի, եւ մէկիկ մէկիկ առանձնող գարձակ թաց սեղանի մը վրայ յղկեալ առատակ տախտակով կը զարտի, որպէս իր ամեն կողմէն հաւատարմի, Ուրիշ գործաւոր մ'այսպէս հաւատարմացուած երազածներէն է՝ 6-8 Տասն մէկտեղ վառուռ, եւ երազորի արտուելու երկրպագութիւնը չափեմէ ետեւ տակերբը կը կորէ եւ կտրուած տեղն ձեռքի վայուէ գանձախօյնը կը շտեմ: Այս չափելու գործիքն է գլանաձեւ վայու մը:

Ճրագն պայպեռ հասարակացընէն ետեւ՝
 Հրօրոյ տաշտի մէջ կը ձգուի ր պաղեռ եւ ձեւը
 Զրօնացընէ։ Այսոյ հետեւ Գլուռնի եւ Գործա-
 ծուսն կանխի կտաւով թէր մը կը շփուի, եւ
 տառնալէ ապաւիտ եւ բաց արկնչեցու մէջ գնելով
 կը առարի եւ ապիտակացընելու ջրնաւանի վրայ
 կը դրուի։ Հոն երկայն աստեռ արեւու տակ փաղըր
 ցնցելով Թըրքւով՝ հեռացնաւ բուրգովն կը սպի-
 տականայ, եւ այսպէս լաւի՜ր Մ'անգամ հայեցընե-
 րով մոմին առան գեղեղն դպրի րը կարտուի։

Յայտնի է որ մինչև հոս բառած այլեւայլ
գործողութիւններն զատ զատ գործաւորներէ պիտի
կատարուին, ցրպէս զի գործքը շուտով յառաջ
երթայ եւ մոմբ չպահի:

Ասիէ գաւառ կոչ աւելի եղանակ մը մտնը պատ-
բռգի վիզը թափելով մամ շինելու, որ անելի ան-
գործիքներով մէկ էր գործարարելով, որոնք աւելի ճար-
տարութիւն պետք է։ Ատոր Տասնոր՝ մամի մէջ թափ-
ելուամէ եւ քիչ էր տաքցնելով պատրաստելով՝ ա-
ռանայ թիֆթի խողովակներու, օգնելու կը կախուի
կարգուա շրջանակին վրայ, եւ Տալամ մամէ կը թա-
փուէ վրան՝ ճիշտ օդին քովէն՝ օդը հեռագ բռնելու
եւ ուղեւորել որ պատրաստին ամէն կողմն մոնէ ամ-
բաղը Տասն։ Ատով ճարգէն վերին կողմէ՝ օդին տանն
աւելի Տաստ կ'ըլլայ եւ վարի կողմը նեղը Առյուսէ
կարգու պատրաստներն մտապատ ընելն ետեւ։ —
Իւրաքանչեւը ճարգէն կըլոյն երեքին երկուքին
ըստի — գգաւը մէկ գիւ եւ հագուի, եւ Իւրաքանչեւի
ճարգէն օդին տակի դնանաւ։ Գլուխ էր շինուել, եւ
յետայ կը դուրս գլորելու սեղանին վրայ։ Գլորե-
ւու փայտն կը ներկայացընէր
Պատկ. 13. Եր-
կայն եւ 19 ամ. լայն փայտէ
կէ զլան մըն է, զոր զոր-
ծաւորն երկու ծայրերին բռնած՝ ուսուցիկի երեսն
ճարգէն վիզը դառն կիսաշաւան իւր առանցքին վրայ
էր շարժել։

Այսուհետև քրադներն դարձեալ չընտանիք վրայ կը կարգուին, եւ մտքը վրան լքցնելու կը շարունակուին եւ սուգան մահադիմենքներ կը արուին, միշտ զգալով այն կողմանէ թափանչով՝ որ քաղաքներ կողմէ կը լրկուինք քիւ ժամանէ հաստ ըլլալ։ Ասիկէ ետեւ յառաջունան պէտ մար կ'առնուին, կ'ըզրօրուին, մտերեւը մտաւ կը կարցուին եւ քաղ առ զի մէջ կը կարգուին։

Այս գործողութեանց համար յիշուած գործիքներէն կախելու շրջանակն է փախտէ կամ հառ-